

שקרים, תצאי אמיתות והבטחות שווא בתפקידים ציבוריים ופוליטיים

הקדמה ומיקוד

השבוע נלמד על אחד הכלים השימושיים ביותר בעשייה הציבורית בכלל ובעשייה הפוליטית בפרט- שימוש בשקרים מסוגים שונים ע"מ לקדם תהליכים ראויים. בין דברינו כמובן נעסוק גם באופן כללי במצבים בהם מותר לשקר ובמצבים שהדבר אסור.

לימודנו השבוע יתחלק לששה חלקים (ע"פ כותרות המשנה המובאות בדפי המקורות)

חלק א: חובת דיבור אמת- בחלק זה נלמד על מקור החובה לומר אמת ואת מקור האיסור לומר שקר. יש ללמוד את כל המקורות בחלק זה

חלק ב: שקרים למען השכנת שלום- בחלק זה נלמד על ההיתר לשקר בשביל השלום ומהם גבולות היתר זה. מיקוד המקורות בחלק זה: יש

ללמוד את כל המקורות (למעט המאירי ותורה לשמה עליהם ניתן לדלג) בפרט יש להבין היטב את המחלוקת בין ספר חסידיים והמהרש"ם

ולנסות להבין מניין נובעת מחלוקת זו.

חלק ג: שקרים בחתונה בדבר יופיה של הכלה- בחלק זה נלמד מהו היסוד לפיו מותר לשקר ולומר שהכלה נאה וחסודה למרות שאינה כזו.

מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד היטב את דברי הגמ' בכתובות ואת מסכת כלה ולהבין מה מוסיפה מסכת כלה ע"ג הגמ' כתובות. לאחר מכן

יש ללמוד היטב את דברי הראשונים (תוספות, ריטב"א, שטמ"ק) ולהבין כיצד כל אחד מהם הבין את המקורות הנ"ל (על השו"ע בית שמואל

וחלקת מחוקק ניתן לדלג)

חלק ד: שקר לצורך קבלת דבר המגיע לו מן הדין- בחלק זה נלמד על ההיתר לשקר ע"מ למנוע ממנו נזקים ממוניים וכדומה. יש ללמוד את כל

המקורות בחלק זה.

חלק ה: שקרים נוספים המותרים- בחלק זה נלמד מקרים נוספים בהם התירו חז"ל לשקר ואת סיבת ההיתר במצבים אלו. מיקוד המקורות

בחלק זה: יש ללמוד היטב את דברי הגמ' ב"מ לאחר מכן יש ללמוד את דברי רש"י ולעומתו הרמב"ם ולהבין ע"י הסמ"ע שבהמשך הדברים

מהי מחלוקתם בהבנת הסוגיה. לאחר מכן יש ללמוד את דברי התוספות ולעומתם את דברי הרי"ף ולהבין היטב את יסוד מחלוקתם בסוגיה. (על

השיטה מקובצת והשו"ע ניתן לדלג)

חלק ו: שקרים שלא גורמים נזק לאדם- בחלק זה נלמד האם מותר לשקר שקרים שאינם פוגעים באדם אחר. מיקוד המקורות בחלק זה: יש

ללמוד היטב את הגמ' יבמות וכן להבין היטב את דברי שיערי תשובה ולעומתם את דברי ספר היראים ואת המחלוקת ביניהם. לאחר מכן יש

ללמוד היטב את דברי הרב פארלא בביאורו על ספר המצוות לרס"ג. כ"כ יש לנסות להבין כיצד הדעה החולקת עליו תסביר את המקורות

עליהם הוא מסתמך בדבריו. (על דברי הגמ' מו"ק, שו"ע והט"ו ניתן לדלג)

חובת דיבור אמת

1. תלמוד בבלי מסכת שבועות דף ל עמוד ב- דף לא עמוד א

ת"ר: מנין לדיין שלא יעשה סניגרון לדבריו? תלמוד לומר: מדבר שקר תרחק. ומנין לדיין שלא ישב תלמיד בור לפניו? ת"ל: מדבר שקר

תרחק. מנין לדיין שיוודע לחבירו שהוא גזלן, וכן עד שיוודע בחבירו שהוא גזלן, מנין שלא יצטרף עמו? תלמוד לומר: מדבר שקר תרחק. מנין

לדיין שיוודע בדין שהוא מרומה, שלא יאמר: הואיל והעדים מעידין, אחתכנו ויהא קולר תלוי בצואר עדים? תלמוד לומר: מדבר שקר תרחק.

(סימן: תלת"א תלמי"ד ותל"ת בעל"י חו"ב סמרטו"ט שומ"ע ומטעי"ם) מנין לתלמיד שיושב לפני רבו ורואה זכות לעני וחוב לעשיר, מנין שלא

ישתוק? תלמוד לומר: מדבר שקר תרחק. מנין לתלמיד שרואה את רבו שטועה בדין, שלא יאמר: אמתין לו עד שייגרנו, ואסתרנו ואבננו משלי

כדי שיקרא הדין על שמי? ת"ל: מדבר שקר תרחק. מנין לתלמיד שאמר לו רבו: יודע אתה בי שאם נותנין לי מאה מנה איני מבדה, מנה יש לי

אצל פלוני ואין לי עליו אלא עד אחד, מנין שלא יצטרף עמו? תלמוד לומר: מדבר שקר תרחק. האי מדבר שקר תרחק נפקא? הא ודאי שקורי

קא משקר, ורחמנא אמר: לא תענה ברעך עד שקר! אלא כגון דאמר ליה: ודאי חד סהדא אית לי, ותא אתה קום התם ולא תימא ולא מידי, דהא

לא מפקת מפומך שקרא, אפ"ל הכי אסור, משום שנאמר: מדבר שקר תרחק.

2. רבינו חננאל מסכת שבועות דף לא עמוד א

הני כולהו אסמכינהו רבנן כל חד וחד מינייהו אהאי קרא מדבר שקר תרחק

3. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף מט עמוד א

רב כהנא יהבי ליה זוזי אכיתנא, לסוף אייקר כיתנא. אתא לקמיה דרב. אמר ליה: במאי דנקיטת זוזי - הב להו, ואיך - דברים נינהו, ודברים אין בהן משום מחוסרי אמנה. דאיתמר; דברים, רב אמר: אין בהן משום מחוסרי אמנה, ורבי יוחנן אמר: יש בהם משום מחוסרי אמנה. - מיתיבי, רבי יוסי ברבי יהודה אומר: מה תלמוד לומר הין צדק? והלא הין בכלל איפה היה? אלא לומר לך: שיהא הן שלך צדק, ולא שלך צדק! - אמר אביי: ההוא שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב.

4. משנה מסכת שביעית פרק י משנה ט

המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה ממנו הלוח מן הגר שנתגיירו בניו עמו לא יחזיר לבניו ואם החזיר רוח חכמים נוחה ממנו כל המטלטלין נקנין במשיכה וכל המקיים את דברו רוח חכמים נוחה ממנו:

5. פירוש המשנה לרמב"ם מסכת שביעית פרק י משנה ט

וכל המטלטלין נקנין במשיכה, וכל זמן שלא משך יש לכל אחד מהן לחזור בו מאותה העסקה ואפילו אחרי מסירת המעות, ויתבאר זה במקומו. אמנם מי שמקיים דבריו ומחייב עצמו במקחו וממכרו אפילו בהסכם ובהבטחה בלבד אף על פי שלא היתה שם משיכה רוח חכמים נוחה הימנו. ואמרו עליהם השלום והין צדק שיהא הין שלך צדק, כלומר שאם הבטחת במשהו קיים דברך. והין בלשונינו, כן.

6. ר"ש מסכת שביעית פרק י משנה ט

וכל המקיים את דברו רוח חכמים נוחה הימנו - הא שאינו מקיים את דברו אין רוח חכמים נוחה הימנו ולא משום דאיכא איסור דאמרינן בפרק הזהב (דף מט א) דברים אין בהן משום מחוסרי אמנה ובפ"ק דקידושין (שם) גבי גר אשכחן בהדיא דאם החזיר אין רוח חכמים נוחה הימנו וליכא איסור [אלא] אין חכמים מחזיקים לו טובה שלא הצריכוהו לכך: בירושלמי (שם) אמר רב כד אנא אמר לבר בייתי ליתן מתנה לבר נש ליכא חזר בי ובעי למימר מתני' דקתני [אימתי כו'] פליגא אדרב ומשני תמן למדת הדין הוא ומה דרב נהיג למדת חסידות:

7. רש"י מסכת כתובות דף פו עמוד א

פריעת בע"ח מצוה - מצוה עליו לפרוע חובו ולאמת דבריו דכתיב הין צדק שיהא הן שלך צדק ולא שלך צדק (בבא מציעא דף מט.).

שקרים למען השכנת שלום

8. תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סה עמוד ב

וא"ר אילעא משום רבי אלעזר בר' שמעון: מותר לו לאדם לשנות בדבר השלום, שנאמר: אביך צוה וגו' כה תאמרו ליוסף אנא שא נא וגו'. ר' נתן אומר: מצוה, שנאמר: ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני וגו'. דבי רבי ישמעאל תנא: גדול השלום, שאף הקדוש ברוך הוא שינה בו, דמעיקרא כתיב: ואדוני זקן, ולבסוף כתיב: ואני זקנתי.

9. ספר חסידים סימן תרמב

יכול אדם לשקר כדי שלא יתבייש חבירו; וכשישקר יעסוק לשנות כדי שלא יהא נראה כל כך שקר לגמרי.

10. בית הבחירה למאירי מסכת יבמות דף סה עמוד ב

מותר לשנות בדברי שלום שנאמר כה תאמרו ליוסף אנא שא נא כו' ויש אומרים מצוה שהרי נצטוה שמואל עגלת בקר תקח בידיך ואמרת לזבוח לה' ואף על פי שכך עשה מכל מקום עיקר הליכתו למשוח לדוד היתה והוא אמר שעיקר ביאתו לזבוח לה' והרי מצינו שהקב"ה שינה בדברי שלום שנאמר ואני זקנתי ובאמת שכך היה שהרי אמרה אחרי בלותי אלא שאצל השם נקרא שנוי על שלא ספר את הכל:

11. שו"ת תורה לשמה סימן שעא

האם מותר לשקר בשביל למנוע עבירה. + שאלה בת המורדת בד"ת = כדיני תורה = ותובעת ירושה מנחלת אביה בערכאות של גוים במקום שיש בנים יורשים כי לפי דיניהם הבת לוקחת ירושה עם הבן אי שרי לעשות שטר צואה או מתנה בשקר מפי האב על שם הבנים היורשים בד"ת או

אם יש בזה חשש מדבר שקר תרחק ואין אומרים לאדם חטוא בשביל שיזכה חברך. יורנו המורה לצדקה ושכמה. תשובה ודאי שרי ואין בזה חשש מדבר שקר דארז"ל משנים מפני דרכי השלום והא עדיפא להקים דגל התורה ואין לך שלום גדול מזה ועוד יש להביא ראייה גדולה לזה מן הגמרא דראש השנה דף כ' ע"א שלח ליה רבי יהודה נשיאה לר"א הווי יודעין שכל ימיו של רבי יוחנן היה מלמדנו מאיימין על העדים וכו' אעפ"י שלא ראוהו יאמרו ראינו ע"ש ועוד עיין בדברי רב דימי דמתני איפכא ע"ש נמצא כדי להפיס דעת הבריות שלא יהרהרו אחר ב"ד המקדשים החודש אומרים לעדים שיעידו שקר וכ"ש בכהאי גוונא וגדולה מזו יש ללמוד מהגמרא הנז' דכל שהם עושים בשביל תיקון העולם וגם כדי שלא להוציא לעז ולהרהר אחר מעשה ב"ד אין לחוש משום שקר דכל זה נכלל בכלל מה שאמרו שמותר לשנות מפני השלום אך ודאי צריך לשקול בפלס משפט העניינים ואין לעשות היתר זה בכל גוונא וישימו יראת השם על פניהם ותחלת הכל יהיו רואים היטב את הנולד שלא יצא מזה חילול ה' ח"ו אח"כ ואם אפשר שיהיה נודע לערכאות ששקר עשו ודאי צריך שיחדלו מעשות הדבר הזה כי אין לך דבר שעומד בפני חילול ה' ועל הכל צריך עצה ויתיישבו בדבר בחכמה ובתבונה ובדעת. והיה זה שלום ואל שדי ה' צבאות יעזור לי. כ"ד הקטן יחזקאל כחלי נר"ו.

12. ים של שלמה מסכת יבמות פרק ו סימן מז

א"ר אילעא משום ר' יהודה בר שמעון (ס"ה ע"ב) מותר לשנות בדברי שלום, שנא' (בראשית נ', י"ז) כה תאמרו ליוסף וגו', ר' נתן אמר, מצוה, שנאמר (ש"א ט"ז, ב') ויאמר שמואל איך אלך וגו', ויאמר עגלת בקר תקח בידך וגו', ונראה, דוקא דבר שהוא באקראי, אבל שליחות שהוא בין אביו לאמו לא ישנה, אפ"ל במשנה משום שלום, כמו שמצינו בהאי פירקא (ס"ג ע"א) שהקפיד רב על חייא בריה, וא"ל, את לא תעבוד עובדא כו', והיינו דא"ל האי קרא (ירמיה ט, ד') למדו לשונם דבר שקר וגו', כלומר, שהקפיד שלא ילמוד לשוננו בכך.

13. ספר חסידים (מרגליות) סימן תכו

דע אף על פי שאמרו מותר לשנות בדברי שלום אם יבא נכרי או יהודי ויאמר לאדם תלוה לי מעות ואינו מלוה לו ברצון כי ירא פן לא יפרע לו אינו יכול לומר אין לי כי מה שאמרו שמותר לשנות בדברי שלום זהו בשכבר עבר הדבר.

14. שו"ת מהרש"ם חלק ז סימן קנב

מכתבו הגיעני וע"ד שאלתו בבתולה יתומה שזה איזה שנים הרתה וילדה לזנונים ומאז ועד עתה מתנהגת בצניעות וכעת נשתדכה מרחוק בלא הודע מזה ואם יודע להחתן יבטל הקשר ועתה הגיע זמן הנישואין ושאל איך יתנהגו בהכתובה והגם שמבואר בפ"ש סי' י"ב במשפטי הכתובה אות ט"ו סקנ"ו שמפני הבושה לא יכתבו בתולתא רק להדא פלונית וגם יוכל הקורא להבליע תיבת בתולתא בין שפתיו שלא יורגש כ"כ אבל מה נעשה בחיוב מנה ומאתים הנכתב שלא כדת. והנה מ"ש בענין שינוי הקריאה דמותר לשנות מפני השלום הנה בס' חסידים שרמז המג"א סי' קנ"ו ובגוף הספר מבואר דשקר שהוא עכשיו אסור לשקר גם מפני השלום אבל אני בהגהות האו"ח (שנדפס כעת בארץ הגר) הבאתי ראייה מרש"י ביצה כ' ע"א להיפוך וגם העליתי שם דמפני הבושה מותר לשנות בכל גוונא והבאתי ראי' מתשו' הרא"ש כלל פ"ב וח"צ סי' מ"ד והבאתי מרש"י ותוס' ע"ד נ"ח ע"א שנחלקו בזה ומכ"ש בנ"ד שיהרס עי"ז כל הבנין ועלבון היתומה ומשפחתה. לכן באם שאפשר שיכתבו הכתובה כראוי לבעולתא והקורא ישנה הקריאה בכל הנצרך ויקרא מנה ומאתים אף שלא נכתב כן עזי / צ"ל אזי / יעשו כן אבל לכתוב בשינוי הרי גורם הפסד לחתן ובאם א"א לתקן ע"י הקורא אזי יעשו הכתובה בעדים שאין יודעים מזה וגם יונח בב"ד כתב בעדים בחת"י היתומה שפוטרת את הבעל מחיוב הכתובה מה שהוא יותר מהחיוב המגיע לה (וגם יזהירוה בב"ד שאסורה לכהן כמ"ש ר"מ בעצמו) או יבטיחו הדבר כי אחר החופה יחליפו ויתנו לה כתובה אחרת הכתובה ע"פ הדין והכתובה הזאת שיקראוה תחת החופה יקרעוה.

שקרים בחתונה בדבר יופיה של הכלה

15. תלמוד בבלי מסכת כתובות דף טז עמוד ב- דף יז עמוד א

תנו רבנן: כיצד מרקדין לפני הכלה? בית שמאי אומרים: כלה כמות שהיא, ובית הלל אומרים: כלה נאה וחסודה. אמרו להן ב"ש לב"ה: הרי שהיתה חגרת או סומא, אומר' לה, כלה נאה וחסודה? והתורה אמרה: מדבר שקר תרחק! אמרו להם ב"ה לב"ש: לדבריכם, מי שלקח מקח רע מן השוק, ישבחנו בעיניו או יגנונו בעיניו? הוי אומר: ישבחנו בעיניו, מכאן אמרו חכמים: לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות.

16. מסכתות קטנות מסכת כלה רבתי פרק ט הלכה א

כיצד מרקדין לפני כלה, בית שמאי אומרים כלה כמות שהיא, ובית הלל אומרים כלה נאה וחסודה, אמרו בית שמאי לבית הלל, לדבריהם הרי שהיתה חגרת או סומא, אומרים לה כלה נאה וחסודה, והתורה אמרה מדבר שקר תרחק, אמרו להם בית הלל לבית שמאי, לדבריהם מי שלקח מקח רע מן השוק, ישבחנו בפניו או יגננו בפניו, הוי אומר ישבחנו בפניו, לפיכך בית הלל אומרים תהא דעת אדם מעורבת עם הבריות. ובית הלל, נמי ליכא הכא נאה במעשיה, דילמא נאה מבתי אבות וחסידה במעשיה, דאחזוקי בבישותא לא מחזקינן; ובית שמאי, מי כתיב משקר תרחק, מדבר, אפילו סתם; ובית הלל, כי קאמר רחמנא מדבר שקר תרחק, משום ונקי וצדיק אל תהרג, היא לקומי שפיר דמי. ובית הלל, מאי שנא דמותי מלקח מקח רע מן השוק, ליתבוה מדאורייתא, דתניא גדול השלום, שאפילו הקדוש ברוך הוא שינה בו, מעיקרא כתיב ואדוני זקן, ולבסוף כתיב ויאמר י"י אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר האף אומנם אלד ואני זקנתי, הכי קאמרי, לא מיבעיא דמדאורייתא שפיר דמי, אלא אף לבראיתא שפיר דמי, כלפי איליא, איפוך.

17. תוספות מסכת כתובות דף יז עמוד א

כלה כמות שהיא - ואם יש בה מום ישתקו ולא ישבחהו אי נמי ישבחהו בדבר נאה שיש בה כגון בעיניה או בידיה אם הם יפות וב"ה אומרים ישבחהו לגמרי דכשמזכירין מה שיש בה לשבח מכלל דשאר לגנאי. ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו - וב"ש סברי אף על גב דישבחנו בעיניו אין להם לחכמים לתקן להזיק לומר שקר דהתורה אמרה מדבר שקר תרחק.

18. חידושי הריטב"א מסכת כתובות דף יז עמוד א

ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו. פירוש דכל שהוא מפני דרכי שלום אין בו משום מדבר שקר תרחק.

19. שיטה מקובצת מסכת כתובות דף יז עמוד א

כלה נאה וחסודה. כלומר כל הכלות משבחין אותן כן כלה נאה וחסודה כלומר בעלת חן וחוט של חסד משוך עליה. ממהדורא קמא של רש"י ז"ל כך מצאתי פ"א לפי אפילו שתהיה כעורה אפשר בחוט של חסד וכדאמרינן גבי אסתר הילכך אם אפשר להעלים מעיני החתן מה בזה.

20. שולחן ערוך אבן העזר הלכות קידושין סימן סה סעיף א

מצוה לשמח חתן וכלה ולרקד לפניה, ולומר שהיא נאה וחסודה (פירוש מן ותשא חן וחסד לפניו (אסתר ב, יז)) אפילו אינה נאה. הגה: ומצינו שרבי יהודה בר אילעי היה מרקד לפני הכלה; ומבטלין תלמוד תורה להכנסת כלה לחופה (דברי הרב) (פ"ק דמגילה ופ' האשה שנתארמלה).

21. בית שמואל סימן סה ס"ק ב

לומר שהיא נאה - אף על גב דכתיב מדבר שקר תרחק יש לתרץ דבריו שהיא נאה במעשיה פרישה:

22. חלקת מחוקק סימן סה ס"ק א

אפילו אינה נאה - לא שאם יש לה מום יאמר שאין לה מום דזה שקר גמור רק יאמר סתם שהיא נאה וחוט של חסד משוך עליה לאפוקי מדעת ב"ש וכמו שכתבו התוספו':

שקר לצורך קבלת דבר המגיע לו מן הדין

23. תלמוד בבלי מסכת נדרים דף כז עמוד ב- דף כח עמוד א

מתני'. נודרין להרגין ולהרמין ולמוכסין, שהיא תרומה - אף על פי שאינו תרומה, שהן של בית המלך - אף על פי שאינן של בית המלך. גמ'. והאמר שמואל: דינא דמלכותא דינא! אמר רב חנינא א"ר כהנא אמר שמואל: במוכס שאין לו קצבה. דבי ר' ינאי אמר: במוכס העומד מאליו.

24. סמ"ע סימן שסט ס"ק י

דהוי כגזול מן הגזול. וע"ז אמרי אינשי בתר גנבא גניב וטעמא טעים [ברכות ה' ע"ב]. ועיין פרישה [סעיף ח'] שם כתבתי דנראה דבמקום שהמוכסין מאמינים להסוחרים במה שאומרים לפניהן שאין להן סחורה אלא כך וכך, אזי מותר לשנות להגיד לפניהן באופן שלא יפסידו, דהיינו

דרך משל אם יש להן מ' אמות בגד, ומן הדין אין להם ליתן מהם מכס אלא ל' גדולים, וכשידוע [ל] המוכסן שיש מ' אמות יכריחו ליתן לו מהן מ' גדולים, מותר להן לשנות ולומר להמוכס שאין להן אלא ל' אמות ולא יתנו לו אלא ל' גדולים, וכל כיוצא בזה, ומשו"ה נמי דקדק המחבר וכתב ז"ל, אסור להבריח ממנו דבר הקצוב כו', הא המותר מותר להבריח:

שקרים נוספים המותרים

25. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף כג עמוד ב- דף כד עמוד א

רבי שמעון בן אלעזר אומר וכו'. מאי אנפריא? - אמר רב יהודה אמר שמואל: כלים חדשים שלא שבעתן העין. היכי דמי? אי אית בהו סימן - כי לא שבעתן העין מאי הוי? אי דלית בהו סימן - כי שבעתן העין מאי הוי? - לעולם דלית בהו סימן, נפקא מינה לאהדורי לצורבא מרבנן בטביעות עינא. שבעתן העין - קים ליה בגוייהו, ומהדרינן ליה. כי לא שבעתן העין - לא קים ליה בגוייהו, ולא מהדרינן ליה. דאמר רב יהודה אמר שמואל: בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנו במלייהו: במסכת, ובפוריא, ובאושפיזא. מאי נפקא מינה? - אמר מר זוטרא: לאהדורי ליה אבידתא בטביעות עינא. אי ידעינן ביה דלא משני אלא בהני תלת - מהדרינן ליה, ואי משני במילי אחריני - לא מהדרינן ליה.

26. רש"י מסכת בבא מציעא דף כג עמוד ב- דף כד עמוד א

במסכת - יש בידך מסכת פלוני סדורה בגירסא או לאו, ואף על גב שסדורה היא לו - יאמר לו לאו, ומדת ענוה היא. בפוריא - שימשת מטתך, יאמר לאו, מדת צניעות הוא.

באושפיזא - שאלוהו על אושפיזו אם קבלו בסבר פנים יפות, ואמר לאו - מדה טובה היא, כדי שלא יקפצו בו בני אדם שאינן מהוגנין לבא תמיד עליו, ויכלו את ממונו.

27. רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק יד הלכה יג

במה דברים אמורים בתלמיד ותיק שאינו משנה בדבורו כלל אלא בדברי שלום או במסכתא או במטה או בבית שהוא מתארח בו. כיצד, היה עוסק במסכת נדה ואמר במקואות אני שונה כדי שלא ישאלו אותו שאלות בענין נדה, או שישן במטה זו ואמר בזו אני ישן שמא ימצא שם קרי, או שנתארח אצל שמעון ואמר אצל ראובן אני מתארח כדי שלא יטריחו על זה שנתארח אצלו, או שהביא שלום בין אדם לחבירו והוסיף וגרע כדי לחבבן זה לזה הרי זה מותר, אבל אם באו עדים ששנה בדבורו חוץ מדברים אלו אין מחזירין לו את האבידה בטביעות עין.

28. תוספות מסכת בבא מציעא דף כג עמוד ב

באושפיזא - אם שאלוהו אם קבלוהו בסבר פנים יפות יאמר לא כדפירש רש"י דאמרינן בערכין (דף טז.) מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם בערב קללה תחשב לו וא"ת והא אמרינן בברכות (דף נח.) אורח טוב אומר כל מה שטרח בעל הבית לא טרח אלא בשבילי וי"ל דהתם מיירי בין בני אדם מהוגנים והכא בין בני אדם שאינם מהוגנים והא דלא חשיב הכא מותר לשנות מפני דרכי שלום כדאמרינן פרק הבא על יבמתו (יבמות דף סה:) משום דהני נמי משום דרכי שלום הן ורגילין יותר מאחרים להכי נקט הני.

29. רי"ף מסכת בבא מציעא דף יב עמוד ב- יג עמוד א (בדפי הרי"ף)

דאמר רב יהודה הני תלת מילי עבידי רבנן דמשני בדיבוריהו במסכתא בפוריא [דף כ"ד ע"א] באושפיזא למאי נפקא מיניה אמר רב הונא לאהדורי ליה אבידה בטביעות עינא אי ידעינן ביה דלא משני אלא בהני תלת מילי מהדרינן ליה ואי לא מהדרינן ליה: גרסינן בפרק הבא על יבמתו [יבמות ס"ה ע"ב] א"ר אילעא משום ר' יהודה בר' שמואל מותר לשנות בדברי שלום שנאמר כה תאמרו ליוסף אנה שא נא וגו' ר' נתן אומר מצוה שנא' ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך וגו' ומסתברא לן דהאי דלא חשיב הא בהדי הנך תלת מילי משום דהאי לא איצטריכא ליה דמצוה היא כי איצטריכא ליה הנך דרשות:

30. שיטה מקובצת מסכת בבא מציעא דף כג עמוד ב

עוד הקשו בתוספות דאמאי לא חשיב הא דאמרינן בפרק הבא על יבמתו מותר לשנות מפני דרכי שלום. ולמאי דפרישנא נחא נמי קושיא זו דלא חשיב הכא אלא מדות טובות דלא סמיכי אקרא אבל הא דמותר לשנות מפני השלום מייתי להו מקרא. ומיהו לשיטת התוספות הא דאושפיזא נמי סמיך אקרא דמברך רעהו בקול גדול. ודע דרש"י פירש דהני תלת הם מדות טובות דמסכתא היינו מדת ענוה ופוריא מדת צניעות ואושפיזא היינו מדה טובה שאינו כפוי טובה וחפץ בטובת אושפיזו. והילכך איכא למימר דלא חשיב אלא מדות טובות והיינו דקאמר בהני תלת מילי עבידי

רבנן דמשנו במילייהו וכו' אבל הכא דדרכי שלום היינו מדינא. ומיהו מכל מקום קשה קצת דקאמר אי ידעינן ביה דלא משני אלא בהני תלת מהדרינן ליה ואי משני במילי אחריני לא מהדרינן משמע דליכא אלא אלו ומכל מקום יש לומר. דהכי קאמר דבמדות ליכא אלא אלו ומה שהוא צריך לשנות מדינא לא הוצרך למנקט. כן נראה לי. בצלאל אשכנזי:

31. שולחן ערוך חושן משפט הלכות אבידה ומציאה סימן רסב סעיף כא

המוצא כלי מכלים שצורת כולם שוה, אם כלי חדש הוא הרי הוא שלו. ואם היה שטבעתו העין, חייב להכריז, שאם יבא תלמיד חכם ויאמר אף על פי שאינו יכול ליתן בכלי זה סימן יש לי בו טביעות עין, חייב להראותו לו, אם הכירו ואמר: שלי הוא, מחזירין אותו. במה דברים אמורים, בתלמיד ותיק שאינו משנה בדיבורו כלל אלא בדברי שלום או במסכתא (פירוש אם ישאלוהו על מסכתא אחת אם היא סדורה בידו יענה לאו, דרך ענוה) או בפוריא (פירוש אם שאלוהו חבירו שכבת על מטה זו. יאמר: לא, פן יראו בה קרי ויתגנה תוס' וכן כתב הרמב"ם) או באושפיזא (פי' כדאמרין בערכין: מברך רעהו בקול גדול וגו') (משלי כז, יד) קללה תחשב לו שלא יספר בשבחו שקבלוהו בסכר פנים יפות בין בני אדם שאינם מהוגנים שלא יקפצו עליו ויכלו ממונו (תוספות), וכשהוא מקפיד על חלוקו להפכו בענין שלא יראו התפירות המגונות. הגה: ודוקא אם מצאו במקום שתלמידי חכמים מצויין, כגון בבית המדרש, אבל בלאו הכי אינו חייב להכריז (טור). וכל ת"ח הוא בחזקת שאינו משנה (כי אם) בדברים הנזכרים לעיל, עד שיביא המוצא ראייה שאינו נזהר (הגהות אשרי פי' הנזכר).

32. סמ"ע סימן רסב ס"ק מד

או במסכתא כו'. לשון הרמב"ם שם, כיצד, היה עוסק במסכתא נדה ואמר במקואות אני שונה כדי שלא ישאלוהו בענין נדה, או שישן במטה זו ואמר בזו אני ישן שמא ימצא שם קרי, או שנתארח אצל שמעון ואמר אצל ראובן אני מתארח כדי שלא יטריח על זה שנתארח אצלו, או שהביא שלום בין אדם לחבירו והוסיף וגרע כדי לחבבן זה לזה, עכ"ל. ורש"י [ב"מ כ"ג ע"ב ד"ה במסכתא, בפוריא, באושפיזא] פירש מסכתא ופוריא ואושפיזא בענין אחר, כתבתיהו בפרישה [סעיף כ"א] ע"ש. ובדרישה [שם] כתבתי הנפקא מינה בין פירוש רש"י לפירוש הרמב"ם, דלפירוש הרמב"ם לית בהשינוי צד מצוה, אלא מותר לשנות בהן כי הן דרך ארץ, לכך כתב בשלשתן ואמר, משא"כ לפירוש רש"י דיש בהן צד מצוה צניעות וענוה. ועוד, דלפי הרמב"ם הא דמשנה באושפיזא היינו דוקא בעת שמתאכסן הוא אצל ראובן וירא שגם הוא יתאכסן שם ויהיה טירחא בשניהן אצל בעל הבית אחד, משו"ה משנה וא"ל אצל שמעון אני מתארח, ומותר לו לומר כן, שאף אם יתארח השני אצל שמעון לא יהיה לו טירחא להוצאה כי אם באורח אחד וכל אדם מדרכו להכניס אורח, משא"כ לפירוש רש"י דפירש דלא ישבחנו, דהוא אסור לפירושו אפילו בשעה שאינו מתארח אצלו, ע"ש מה שכתבתי עוד מזה.

שקרים שלא גורמים נזק לאדם

33. תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סג עמוד א

רב הוה קא מצערא ליה דביתהו, כי אמר לה עבידי לי טלופחי - עבדא ליה חימצי, חימצי - עבדא ליה טלופחי. כי גדל חייא בריה, אפיך לה. אמר ליה: איעליא לך אמך! אמר ליה: אנא הוא דקא אפיכנא לה. אמר ליה, היינו דקא אמרי אינשי: דנפיק מינך טעמא מלפך, את לא תעביד הכי, שנאמר: למדו לשונם דבר שקר העוה וגו'.

34. שערי תשובה שם בשער שלישי סימן קפ"ו

בנים לא ישקרו בסיפור דברים אשר ישמעו והגדת מאורעות, אבל יחליפו דברים על אודות חפציהם מאין הפסד לאדם דבר, אך ימצאו כמעט הנאה בשקרותם אף על פי שאינם מרויחים ממון בכך, ואמרו רבותינו (יבמות ס"ג ע"א) כי גם זה אסור והוא שנא' (ירמי' ט' - ד') למדו לשונם דבר שקר, אך אין עונשם כעונש המשקרים ללא דבר

35. ספר יראים סימן רלה

מדבר שקר תרחק. צוה יוצרינו בפי' ואלה המשפטים מדבר שקר תרחק חייב להתרחק אבל שקר שיוכל לידי חברו וצריך לתת לב בזה הענין שיוכל לבוא שקרו לידי היזק. ומקצת פירשו רז"ל בשבועות פ' שבועת העדות [ל' ב'] דתנו רבנן מניין לדיין שלא יעשה סיניגוריא לדבריו ת"ל מדבר שקר תרחק מניין לדיין שלא יושב בור לפניו ת"ל מדבר שקר תרחק (מניין לתלמיד שיושב לפני רבו ורואה זכות לעני וחובה לעשיר שלא ישתוק ת"ל מדבר שקר תרחק) מנין לתלמיד שיושב לפני רבו ורואה זכות לעני וחובה לעשיר שלא ישתוק ת"ל מדבר שקר תרחק. מניין

רחמנא מדבר שקר תרחק משום ונקי וצדיק הא לקיומי שפיר דמי וכו' עיין שם. הרי מבואר בהדיא דטעמא דב"ה משום דמדבר שקר תרחק לא מיירי אלא דומיא דסיפא דקרא דכתיב ונקי וצדיק וגו' דהיינו בדיינין. ומשום דע"ז יוכלו לבוא להרוג נקי וצדיק. וה"ה בד"מ לחייב את הזכאי ולזכות את החייב. אבל בשאר אינשי בדברי שקר דפטומי מילי בעלמא נינהו אף על גב דדבר מגונה הוא לשקר. מכל מקום לא הזהיר עלה הכתוב. והיינו דקאמר הא לקיומי. כלומר בעלמא דאין חשש שיבוא להרוג נקי ולשפוט שלא בצדק. שפיר דמי. כלומר דמדאורייתא לא איתסר אלא דמדה רעה היא ואסורה רבנן משום הרחקה וגדר ובכה"ג לא אסרו. עוד איתא התם וב"ה מ"ש דאותבי' ממקח וליתבי' מדאורייתא. דתניא גדול השלום שאפילו הקדוש ברוך הוא שינה בו מעיקרא דכתיב וכו' ואני זקנתי... ולכן נראה לענ"ד עיקר דכתיבנא דקרא דמדבר שקר תרחק לא קאי אלא לאזהרה לדיינים. אבל בעלמא ליכא איסורא דאורייתא אלא בעדים. משום אזהרת לא תענה ברעך עד שקר. או משום אונאת דברים כמו ההיא דאמרין (בפרק הזהב נ"ח ע"ב) אם היו חמרין מבקשין תבואה לא יאמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה והוא יודע בו שאינו מוכר מעולם עיין שם. דאתי עלה משום לאו דלא תונו ולא משום דובר שקר. או משום גניבת הדעת. כההיא דחולין (פרק גיד הנשה צ"ד ע"א) דיהב ליה טריפה ואמר דשחוטה היא וכיו"ב עיין שם דאסר ליה משום גניבת הדעת. דהו"ל בכלל אזהרת לא תגנבו. וכמש"כ הריטב"א ז"ל שם בשם התוס'. והביא שם ראיה מהתוספתא (פ"ז דב"ק) דקתני שלשה (צ"ל שבעה) גנבים הם גדול שבכולם גונב דעת הבריות עיין שם. וכ"כ הרב המאירי ז"ל (בהקדמתו לנדרים). והרא"ם ז"ל (ביראים סי' רנ"ה) עיין שם היטב. וכ"כ במלמד התלמידים (פ' יתרו בדבור לא תגנוב) עיין שם. אבל כל זולת זה ודאי איסורא דאורייתא ליכא... ומעתה מה שתמה הרשב"ץ ז"ל איך אפשר שלא יהי' לנו מ"ע בדבור אמת לא ידענא מקום קושיא כלל. דודאי בדברים שבין אדם לחבירו יש לנו כמה אזהרות בתורה. בדיינים כתיב מדבר שקר תרחק. ובעדים כתיב לאו דלא תענה וגו'. ובאונאת דברים כתיב לא תונו. ובגניבת הדעת כתיב לא תגנבו וכתיב לא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו. אבל בדברי שקר זולת זה שהם פטומי מילי בעלמא. אף דמדה מגונה ודבר גנאי הוא לדבר בם. מכל מקום על כל פנים לית בהו איסורא מן התורה כלל. ואפילו מדרבנן נראה דלא אסרום. כמו שנתבאר. ואם כן אין כאן שום גמגום על מוני המצות שלא מנו עשה זו דמדבר שקר תרחק. דלא קאי אלא אדיינים. וכבר מנו עשה דבצדק תשפוט או עשה דצדק תרדוף. ואין זו אלא כאחת משאר עשין הכפולות שאין באות במנין.

מקורות נוספים להרחבה

- תחומין לא- הרב שלמה רוזנפלד- מתי מותר לשקר- במאמר זה מביא המחבר את עקרונות המצבים בהם התיירו חז"ל לשקר
- שאלת שלמה חלק ד סימנים שמז- שמט -בתשובות אלו מבאר הרב אבינר את האיסור הקיים על עורכי דין לשקר כחלק ממילוי תפקידם לייצג את לקוחותיהם
- שבט הלוי חלק י סימן קסג- בתשובה זו מבאר הגר"ש וואזנר את יסוד האיסור להעתיק במבחינים אשר במרכזו עומדים האיסור לשקר ולגנוב דעת
- יביע אומר חלק ח חושן משפט סימן ג- בתשובה זו מבאר הרב עובדיה את הדעות השונות בדבר היכולת של דין שהינו דעת מיעוט לומר שאינו יודע הדין ובכך לגרום להוספת דיינים נוספים שאולי יטו את הכף לדעתו למרות שהינו יודע את פסק הדין לדעתו
- ציץ אליעזר חלק טו סימן יב- בתשובה זו מבאר המחבר האם מותר לשקר ולהוסיף פרטים במאמר מדעי וכדומה שלא משנים מהותית את המאמר אך מוסיפים יוקרה לכותבו
- עשה לך רב חלק ד סימן סב- בתשובה זו מבאר הרב חיים דוד הלוי את האיסור לשקר לתלמידים ולילדים "שקרים חינוכיים" וכן מסביר את היסוד המרכזי להיתר לשקר ע"פ תורה "משנים מפני השלום"